

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

شرح مشنوی

Mesnevî Şerhi

Tercüme ve Şerh
Tâhirü'l-Mevlevî

1

Birinci Defter

İstanbul , Hicrî 1444 / Milâdî 2022

Takdim

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلٰی اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ اَجْمَعِیْنَ

Anadolu coğrafyasının islamlaşmasında Allah dostlarının payı çok büyüktür. Onların ektiği manevî tohumlar asırlar geçmesine rağmen meyve vermeye devam etmektedir. Bu mübarek zatların büyüklerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (k.s.) hazretleri de *Mesnevî*'si ile bu toprakların mayasını karmış, çağrısı bütün cihanı tutmuştur. *Mesnevî-i Şerîf*, rabbânî ilhamla o mübareğin sadrından satırlara akmış, hâlin kâle dönüştüğü eşsiz bir eserdir. Asırlar boyu, ulemâ-i benâmdan çoklarının şerhettiği bu müstesna eser, Osmanlı son devir âlim-süffilerinden Tâhirü'l-Mevlevî hazretleri tarafından da Türkçe şerh edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî hazretleri ömrünü Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (k.s.) hazretlerinin düsturlarına bağlı kalarak yaşamış, *Mesnevî*'ye nüfuz etmiş bir âşıktır. Onun nezdinde *Mesnevî*, Kur'ân ve Sünnet'in aynası, Kur'ân'ın zübdesi ve özüdür, Ehl-i Sünnet akidesine mutabık surette telif edilmiş sağlam bir kaynaktır. O, başta İsmâil Ankaravî hazretlerinin şerhi olmak üzere birçok şerh ve eserden de istifade ile bu şerhi vücuda getirmiştir.

Bu güzide eserin ilk neşrinin üzerinden hayli zaman geçmesi ve ilk neşirlerde dikkatlerden kaçan kimi eksiklik ve hatalar sebebiyle eseri tekrar gözden geçirme ihtiyacı zuhur etti. Bu meyanda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin el yazısı orijinal *Mesnevî Şerhi* tavrı notları gözden geçirildi ve eksik yerler tamamlandı. Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerinin ömrü vefâ etmediği için şerhi ikmal edememiş, *Mesnevî-i Şerîf*'in 8024 beyitlik son bir buçuk defteri, talebesi merhum Şefik Can tarafından ikmal edilmiştir. Bu da elinizdeki neşrin son üç cildini teşkil etmekte. Kendisinin Osmanlı Türkçesi ile yazıya geçirdiği ve hîn-i hayatında yayınevimize teslim ettiği el yazma nüshalarıyla da mukabele edildi ve eldeki neşir için gerekli düzeltmeler yapıldı. Ayrıca bu neşirde

Mesnevî'deki Farsça beyitlerin tamamının Türkçe okunuşları da beyitlerin yanlarına dercedildi. Yine metin ve şerhte zikredilen hadislerin tahriri yapıldığı gibi, şerhte de yeri geldikçe istişhad niyetiyle kendisine atf yapılan *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr* beyitlerinin de kaynakları dipnotlarda gösterildi.

“Şamil Yayınevi” olarak Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerinin sadaka-i câriye hükmündeki bu güzide eserine hizmeti dünya ve âhiret nimeti olarak görüyor ve bu eseri siz okuyucularımıza tekrar sunmaktan dolayı iftihar ediyoruz. Bu neşrin tashih, tadil ve kaynaklandırılması hususunda emeği geçen Abdurrahman Mıhçıoğlu, Mehmet Ali Özkan, Osman Kandaz, M. Selim Orhanzade ve İhsan Uzungüngör'e de teşekkürü bir borç biliriz. Bu eserin samimi gayretlerle uzun yıllar okuyucularla buluşmasını sağlayan yayınevimizin kurucusu merhum Duran Kömürcü'yü rahmetle yâd ederiz. Çalışma ve gayret bizden tevfiğ Allah'tandır.

Şamil Yayınevi

Tebrik ve Teşekkür

Konyalı münevver bir genç, merhum Tahir Olgun'un *Mesnevî* tercüme ve şerhini tab'a başladıklarını bana müjdelediği zaman ne kadar sevindim. Bugünün gençliği artık bu muazzam eseri okuyabilecek, üzerinde düşünme imkânını elde edecekti. Bu, hakikaten mübarek bir teşebbüstü. Senelerden beri Konya'da Mevlânâ için tertip edilen ihtifaller, en pâyidar ve en olgun semeresini şimdi veriyordu.

Kanaatimce şark, Mevlânâ'yı kâfi derecede tanımamıştır. Ve bunda mazurdur. Çünkü Mevlânâ, beşerin görüş hudutlarını aşan bir irtifadır. Yalnız, itiraf etmeli ki garp Mevlânâ'yı hakikaten anlamaya çalışıyor. Ve buna ihtiyaç hissediyor. Ve ona yaklaşanlar, hidayete eriyor.

Hidayete eriyor, diyorum. Bu hidayet, ya hem şekil ve hem ruh veya sadece ruh bakımından olur. Yalnız şeklen ve ismen müslüman, eğer onun ruhu nu kendine sindirmemişse, hakiki Müslümanlığa çok uzaktır. İnsan, belki kendisini aldatur, fakat Allah ve Resulünü aldatmak kabil midir?

Mevlânâ'da hakiki Müslümanlık, belâgatin en yüksek derecesi ile ifade edilmiştir. Ve bu Müslümanlık şeklin değil, mananın Müslümanlığıdır.

Basar basireti açık olanlar, sadece yaratılışın başlı başına bir mucize olduğunu ayan beyan görürler. O cepheden kör olanlar, bu nizam içindeki insicamı ile ikinci bir mûcize olan yaratılışı içinde o nizamı alt-üst eden mûcizeler arayacak derecede idraksizdirler. İşte hilkat bir Mevlânâ yaratmıştır ki nizamı kâinata hâlel gelmeden zuhur eden bu mûcize karşısında, o körler ve idraksizler dahî imana gelmelidirler. Arzın ve dağların yüklenemediği büyük irfan emanetini, parmağının ucunda oynatan bahtiyarlardan biri de işte bu Mevlânâ'dır. Onun azameti ve kudretini ve kudretinin azametini, irfanın mahiyetini, onun nasıl bir mücadele ve tefekkür ile elde edilebileceğini bir parça sezenler anlar.

Mesnevî'ye "mağz-ı Kur'ân" yani "Kur'ân'ın içi ve özü" derler. Eğer böyle bir teşbihe cevaz verilirse, Kur'ân bir gül bahçesi, *Mesnevî* ise gülyağıdır. Gülyağında gülün şekli, zarafeti, hârikulâde tenâsüp ve ahengi yoktur. Fakat

onun ruhu vardır. Birincisi Tanrı, ikincisi kul işidir. Gül, şekil ile ruhtur. Gülyağı, yalnız bir ruhtur. Birkaç damla gülyağında bir gülistan mucizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilirler.

Demek ki bu görüşe doğru bir hareket başlamıştır. Kör ve idraksiz madde medeniyeti, bütün tahribâtını yaptıktan sonra, artık asil insan ruhlarında iflasa doğru gidiyor. Hayvanî şehvet ve ihtirasları hiçbir hudut tanımadan alabildiğine koşturan ve medeniyet kisvesine bürünen vahşet, beşeriyeti uçurumun kenarına getirmiştir. İnsandaki hayvanî şehvet ve ihtiras, insan denen hârikulâde sanat eserinin bir piyestalidir. Bu hayvanî kudret, insan denen şerefli mahluğu mukadder menziline iletecek binek atıdır. Bu canavar ve hudutsuz kudret, gemi aزیya aldı mı, binicisinin akıbeti hüsrân ve ölümdür. Bu dizginlere hâkim olan süvari, bu hakimiyetini ancak bileğindeki mâna kudretine borçludur.

Demek ki Türk gençliği, mensup bulunduğu camianın bu hakiki insanî idrak içinde yaşamasını istiyor. Bu idrak, cemiyeti huzura kavuşturan bir ahlâk nizamıdır. Ve bunun tek meyvesi, ileri medeniyettir. Din, her şeyden evvel bir ahlâk nizamıdır. Bütün uzviyetinin saadetine mâtuf olan bu ahlâk hissini uzvî ve fânî zevklerin çok üstünde olduğunu düşünen ve bu hissini neticesinde kendini saran kayıtların engin saadetini duyan insan, hakikaten hür insandır.

Dinin metafiziği tasavvuftur. Hakiki tasavvuf, bir taraftan idrakin bütün ihtiyaçlarını karşılar, diğer taraftan cemiyet hayatına ideal bir nizam verir. *Mesnevî*, bu yolun en üstün eseridir.

Türbesine “âşıklar kalesi” adı verilen Mevlânâ, “peygamber değildir, fakat kitabı vardır.”

İşte aziz Konyalı gençler, böyle bir insanın, böyle değerinde bir eserini kardeşlerine sunuyorlar. Bu eser, bugünün gençliğinin anlayabileceği sade ve metin bir Türkçe ile yazılmıştır. Tercüme ve şerh eden Tâhirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), kalemine üstadâne tasarruf eden çok değerli bir edebiyat hocası idi. Ömrünü mensup olduğu tarikatın pîrine bağlamış, ruhen *Mesnevî*'ye çok nüfuz etmiş, salâhiyetli bir zatın, bir ömür mahsulü olan büyük eserini ihyâ eden gençlerin başardıkları bu hizmet, bütün bir yurda, bütün bir Türklük âlemine şâmil, mübarek bir hizmettir.

Konya'nın aydın gençliğini bütün kalbimle tebrik eder ve bir Türk sıfatı ile kendilerine sonsuz şükranlarımı arz etmeyi zevkli bir vazife bilirim.

Aziz Tahir Olgun, Türk gençliğine hediye ettiği parlak istikbalin nurları içinde ebediyen yaşasın.

Tâhirü'l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri

Devrimizin büyük şairi, aziz üstadımız merhum Tâhirü'l-Mevlevî, 20 Haziran 1951'de hayata gözlerini yummuştu.

Tâhirü'l-Mevlevî, 1294 Ramazan'ının beşinci ve 1877 Eylül'ünün on üçüncü Perşembe günü, İstanbul'da doğmuştur. Pederi, el-Hac Mustafa Saffet Bey de İstanbulludur. Validesi, Emine Emsal hanımdır.

Taşkasap'ta, Molla Gürânî mahallesinde kâin Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidâî'sinde, bilâhare Gülhane Askerî Rüştiyesi'nde ve daha sonra Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de okumuş, Bâb-ı Seraskerî Piyade Dairesi'ne Haziran 1308'de tayin edilmiştir. Vazifesine devamla beraber, Fatih Camii baş imamı Filibeli Mehmed Rasim Efendi ile Mesnevîhan Mehmed Esad Dede'nin derslerine devam etmiş ve Esad Dede'den *Mesnevî* icazetnamesi almıştır. Büyük validesinin pederi Hattat Tâhir Efendi'nin Mevlevî olması ve mumaileyhanın Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Selâhaddin Efendi'nin süt hemşiresi bulunması, bilhassa Hazreti Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe karşı bir câzibe duyması dolayısıyla, Şeyh Selâhaddin'in mahdumu Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi'den sikke giymiş ve Mevlevîliğe intisap etmiştir. 1310/1312'de (henüz on sekiz yaşında iken), hocası Esad Dede'nin delâlet ve refakatiyle İskenderiye, Kahire, Süveyş, Yenbu tarihiyle Medîne-i Münevvere, Ravzâ-i Mutahhara ve Hücre-i Muattara ziyaretiyle müşerref olmuş; yine Yenbu, Cidde yoluyla Mekke-i Mükerrreme'ye giderek, Ramazân-ı Şerîf'i orada çıkarmış, hacdan sonra, Süveyş - İskenderiye tarihiyle dönmüştü.

Evvelce kendi kendine sema' ederken, Hicaz'dan avdetini müteakip Yenikapı Mevlevîhanesi semazenbaşısı Karamanlı Halil Dede'den sema' meşk etmiş ve semâzenler arasında şöhret kazanmıştı. Fakat Mevlevî muhibliğini kâfi görmeyerek, çile çıkarmak ve hizmet etmek isteyen merhum, vazifesinden istifa edip Şa'ban 1313'te Yenikapı Mevlevîhanesi'nde çilekeşliğe başlamış ve hicri 1316'da mukannen hizmeti hitama ermişti. Bu münasebetle şu tarihi söylemişti:

*Matbahında çille-keş bir cân iken
Kıldı sâhib-hücre Mevlânâ beni! (1316)*

Bununla beraber:

*Ederken Mevlevînin çillesin itmâm bin bir gün
Bizim bak çille-i aşk içre bir mâadımız yoktur*

diyerek huzûr-ı Mevlânâ'ya yüz sürmek arzusunu gösteriyordu. Nihayet şeyhinden aldığı müsaade üzerine yola çıktı. Evvela Eskişehir'e, sonra Karahisar'a ve Konya'ya gitti. Uşak, Manisa, İzmir tarikiyle avdet etti. Bu ziyaretten sonra Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhanesi'ndeki hücrelerine çekildi ise de kendi tabiriyle "Orada oturup vakıf lokmasına göz dikmekten-se, ekmeğini kazancından yemek" istedi. Bir kütüphane açmak ve şurada burada zamanın tahrip ve imhasına maruz kalmış Mevlevî âsârını bastırmak istedi.

Evvelce tedarik ettiği ve bilâhare Hicaz'dan getirdiği kitaplar, bir sahaf dükkânına sermaye olabilecek kadar bulunduğu için, evvela Beyazıt'ta, tramvay caddesinde bir dükkân tuttu ve kitaplarını oraya nakletti. Fakat Beyazıt'ta satış olmaması yüzünden, kitaplarını Bâbiâli Caddesi'ndeki şimdiki Medresetü'l-Hattâtîn'in karşısındaki dükkânlardan birine götürdü. Yine o tarihlerde, haftalık bir gazete çıkarmak hevesine kapıldı. O zamanlar gazete ve mecmua imtiyazı almak pek müşkül, hatta gayrimümkün olduğundan, Kitapçı Karabet'in Resimli Gazetesi'ni kiraladı ve ilk nüshasını çıkardı.

Mecmuanın kabına, evvelce neşretmiş olduğu ve Mevlevî muhiblerinden Vâsıf Efendi tarafından toplanıp, Hazreti Mevlânâ hakkında sitayişkârane birçok manzumeyi hâvi *Mecmûa-i Medâyah-i Mevlânâ'nın* ilanıya beraber, bir Mevlevî sikkesi resmini bastırmıştı. Fakat bu ilan, o devirdeki jurnalciler için bu meyanda Malûmat Gazetesi sahibi Baba Tahir ile Nazif Sürûrî isminde biri tarafından fırsat addedilerek, Resimli Gazete'nin kapatılmasına dair irade alınmış; sebep olarak, Veliâht Mehmed Reşad Efendi (V. Mehmed) Mevlevî muhibbi olması dolayısıyla, Veliâht nâmına propaganda yapıldığı ileri sürülmüştü. Ayrıca Bâbiâli'nin muhafızı polis komiseri, meşhur Mektepli Ahmed Efendi, kütüphanenin tarassuduna memur edilmişti. Zaptiye Nazırı Şefik Paşa tarafından celp ve sorguya çekilen Tâhirü'l-Mevlevî, töhmeti mucip bir hareketi görülmediğinden, serbest bırakılmıştı! Mâruz kaldığı bu tazyikler karşısında kitapçılıktan çekildi ve memuriyet hayatına atılmaya mecbur kaldı.

1319/1903'te Orman-Maden ve Ziraat Nezareti muhasebesinde açılan bir imtihanda muvaffak oldu ve üç yüz yetmiş kuruş maaşla Defter-i Kebîr kale-

mine kâtip tayin edildi. Derece derece terakki ederek, 1334/1918'de Maden Müdüriyyet-i Umûmiyyesi ruhsatnameli maden başkâtibi, Tevhid-i Mübâyaat Komisyonu Tahrîrat Mümeyyiz-i Evveli oldu. Bu komisyonun lağvedilmesine kadar orada kaldı. Bilahare Ticaret ve Ziraat Nezareti İktisat Heyeti Başkanlığı'na 1336/1920'de tayin olundu. Uhdesine Kalem-i Mahsus Başkanlığı de ilâve edilmiş ise de, Kuvâ-yı Milliye taraftarı olmasından dolayı azledildi. 1337/1921'de Âlî Satış Komisyonu başkâtibi, bilahare eski kalemi olan Maden Müdüriyyet-i Umûmiyyesi'nin fermanlı Maden Mümeyyizliği'ne naklolundu.

1319/1903'te muallimliğe intisap etti. Evvela Burhân-ı Terakkî ve sonra Rehnümâ-yı Füyûzât mekteplerinde Farisî okuttu; ikincisinde İslâm Tarihi tedrisine başladı. Tarih tedrisine başlaması, o dersi okutan mektep müdürünün Amr İbnî'l-Âs ismini “âmirû” diye okuması ve okutması üzerine olmuştu.

1325/1909'da Darüşşafaka'da edebiyat ve usûl-i tahrîr derslerine muallim tayin edildi. 15 Ağustos 1929'da Maltepe Askeri Lisesi edebiyat muallimliğine ve bu vazifede gösterdiği liyakat dolayısıyla bir sene sonra, Ağustos 1931'de terfien Kuleli Askeri Lisesi'ne naklolundu ve yaş haddine tabi tutuluncaya kadar orada vazife gördü. Son memuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnîf-i Kütüb Komisyonu âzalığı idi.

*
**

İlmî hayatına gelince; merhum, bizdeki erbâb-ı kalemin ekserisi gibi hudâyînâbit olarak yetişmiş ve mâlûmatını zatî mesaisiyle elde etmiştir. Arabî ve Farisî'yi iyi bilirdi, bilhassa Farisînin bütün inceliklerine vâkıftı. Fransızca'yı da kendi kendine öğrenmiş, birçoğumuzun yapamayacağı kuvvetle tercümeler yapmıştır. Fransız edibi Télémaque'ın *Fénélon* ismindeki meşhur eserinin *Mahfil Mecmuası*'nda neşrolunan kısımları, bunu pek güzel ispat etmektedir. Önceleri mütekellifâne yazardı; fakat sonraları herkesin anlayabilmesi için, çok sade yazmayı iltizam etmiştir. Makalelerini, şimdiki tâbir ile akıcı bir üslup ile yazardı.

Bunlar, bugün dahî merakla, zevkle okunmaktadır. Yaptığı tercümeler çok güzeldir. Kendisinin dediği gibi “*Tercüme edilmiş bir eserde, tercüme kokusu bulunmamalıdır.*” Gerek nazmının, gerek nesrinin mümeyyiz vasfı, samimiliktir. O, kanaati hilafına ne bir söz söylemiş, ne de bir satır yazmıştır. İnandığına sonuna kadar sâdik kalmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimize, pek nadir kimseye nasip olan, sarsılmaz bir iman ve sonsuz bir aşk ile bağlı idi.

O, hassas bir şair idi. Duymadan tek bir mısra söylememiştir. Gayrimatbu divanının mukaddimesinden, şu güzel parçayı okuyalım:

“Şuara için, *fart-ı hassâsiyet mahsulü* denir. Tahassüsteki ifratın hastalık olduğu, o nevi mütehasısın hasta bulunduğu söylenir. Şu kavle göre, en hisli şairler, en ziyade mariz insanlardır. Maalesef ben de o zavallılardan biriyim. Çünkü hassasiyet denilen devâ nâ-pezîr bir illetin, şifâ nâ-ümid mübtelâsıyım. Bu hasta, dâhilî ve hâricî birtakım âlâm ve esbabın tazyikiyle inler, hatta nâlezenliği bazen de yıllarca sürer. İştinleri acındırmakla beraber, usanç verdiği de olur. Hasta, verdiği melâli, pekâlâ takdir eylediği hâlde, iniltilerini kesemez. Zira o, teellümât ile ıztırâbâtının hafiflediğini tevehhüm eder. Belki aks-i feryâdını duymakla teselli bulur. Benim de, Dîvân namına tertip eylediğim şu mecmua, bu türlü tavsiyeleri muhtevidir ki her biri enfüs ve âfâkı muhtelif teessürâtın kalbî ve ruhî şivenleridir. İçlerinde gülümsemeyi andıranlar varsa, o gibileri bazı mesâib karşısında gayri ihtiyârî salverilmiş zehrin handeleridir... Medid ve mükerrer akislerini yalnız kalbimin duyacağı o iniltiler, ben öldükten sonra da felek kubbesini çnlatsınlar. İhtimal ki birinin bir tahmini, inşafî bir sâmiin merhameti hissini galeyana getirir de, sahibi hakkında «Allah rahmet eylesin» duasında bulunur. Bir tarafa gitmiş olanların, burada kalanlardan bekledikleri de ancak budur.”

Tâhirü'l-Mevlevî, divan edebiyatının en son mümessillerinden biri idi. Bugün artık hemen hemen müntesibi kalmamış olan, bu sahada geniş bilgisinin muhassalasını *Edebiyat Kâmûsu* ismindeki çok kıymetli bir eserinde toplamıştır ki “*Bunun basılması, memleket ilim ve irfanı nâmına ne kadar şâyân-ı arzûdur.*” demiştir.

Merhum çok ince ruhlu bir şair olmakla beraber, eşsiz bir muallimdi. Takrirleri esnasında güzel fıkralar, ince nüktelerle talebesine ders dinletir, en ağır bahisleri bile hemen orada öğretirdi. Süleymaniye ve son zamanlarda Laleli Camii'ndeki *Mesnevî* derslerine devam edenler, ne kadar açık bir lisan, ne kadar güzel bir ifade ile tasavvufun en derin bahislerini izah ettiğini görmüşlerdir. Meclisinde bulunanlar İslâm tarihine, tasavvufa ve edebiyat tarihine dair bilmedikleri birçok şeyi öğrenir, vaktin nasıl geçtiğini anlamazlardı. Sohbetine doyum olmazdı.

Eserleri:

1. *Mir'ât-ı Hazreti Mevlânâ*
2. *Dîvânçe-i Tâhir*
3. *Nazm ve Eşkâl-i Nazm*
4. *Edebiyat Lügati*
5. *Teşebbüs-i Şahsî*
6. *Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*
7. *Cengiz ve Hülâgu Mezâlimi*
8. *Şeyh Şâmil'in Gazavâtı*
9. *Medâris-i İslâmiye Talebesine Mahsus Târîh Hulâsaları*
10. *Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti*
11. *Âmûzgâr-ı Fârisî*
12. *Destâvîz-i Fârisî-hânân*
13. *Afgan Emîri Abdurrahman Han*
14. *Hind'in Moğol Hükümdarları ve Nâdir Şah*
15. *Hind İhtilâli*
16. *Şukûfe-i Bahâristân*
17. *Hazreti Peygamber ve Zamânı*
18. *Hazreti Peygamber'in Hayatı*
19. *Hind Masalları*
20. *Fuzûlî'ye Dâir*
21. *Şâir Nev'î ve Sûriyye Kasidesi*
22. *Bâkî'ye Dâir*
23. *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si*
24. *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*
25. *İslâm Askerine*
26. *Edebiyat Tarihimize Dâir Manzum Bir Muhtıra*
27. *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Muterizleri*
28. *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*
29. *Târîh-i İslâm Sahâifinden*
30. *İnsanlığın Büyük Önderi Resûl-i A'zam Hazreti Muhammed'in (s.a.) Hal Tercemesi*
31. *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*

32. *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*
33. *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*
34. *Mir'âtü'l-akâid*
35. *Çilehâne Mektupları*
36. *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*
37. *Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*
38. *Dîvançe-i Fârisî Tâhir*
39. *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları*
40. *Şâir Anıtları*
41. *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*
42. *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu: XII-XVI. Asır*
43. *Tâhirü'l-Mevlevî'nin şu dergi ve gazetelerde de çok sayıda yazı ve şiiri yayınlanmıştır. Mahfil (yıl: 1338-1345/1919-1926, sayı: 1-68); Beyânülhak (yıl: 1326-1330/1908-1912, sayı: 1-181), Sırât-ı Müstakîm (yıl: 1324-1327/1908-1912, sayı: 1-182), Sebîlürreşâd (yıl: 1327-1341/1912-1925, sayı: 183-641), ve İslâm Yolu (yıl: 1951, sayı: 1-5) dergilerinde yer alan yazıları.*
44. *Tercüme-i Hüseyinî*
45. *Siyer-i Peygamberî (Bedir Gazâsı'na kadar yazılmıştır.)*
46. *Târîh-i Enbiyâ*
47. *Şâir Giritli Ali İffet Merhum*
48. *Kamerî Aylara Dâir Mâlûmat*
49. *Büyüklerimizden Bâzı Zevât*
50. *Tercümelerim*
51. *Hitabet Dersleri*
52. *Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân*
53. *Manzum Bir Muhtıranın Zeyli*
54. *Nedim'in Köşk Kasidesi ve Şerhi*
55. *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne Kasidesi ve Şerhi*
56. *İbn Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi*
57. *Bursalı Gazali*
58. *İki Mektup ve Sürûrî ile Gubârî*
59. *Kudemâ-yı Mevlevîye*

60. *Veliyüddin Oğlu Ahmet Paşa Divanı'nun Nesre Çevrilişi*
61. *şâir Refi'-i Kâlâyî*
62. *Nedim'in Köşk Kasidesi ve Namık Kemal ile Ziya Paşa'nun Naziresi*
63. *şems-i Tebrizî Hazretlerinin Makâlâtından Menâkıbu'l-ârifin'de Münderic On Faslın Tercümesi.*
64. *Kâili Bilinen Fıkralar*
65. *Mantıkî ve Bir Hezelîyyesi*
66. *Açık Paşa Tezkiresi ve şâir Zâtî*
67. *Edebiyat Kâideleri*
68. *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tabirler*
69. *Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*
70. *Osmanlı Devletinde İdam Edilen İki şeyhulislâm*
71. *Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi*
72. *Sa'dî-yi şîrâzî'ye Dâir*

*

**

Merhum, yetmiş beş senelik hayatının elli yılını tetkik ve tettebbuatta bulunmak, bildiklerini usanmadan, bıkmadan ve hiçbir maddî menfaat gözetmeden öğretmek ile geçirerek, memleket ilim ve irfanına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bizde bazı kıymetli bilginler, didaktik yani talimî eserler neşretmek istemedikleri ve bilgilerini kıskandıkları için, bazı sahalarda geri kalmamıza sebep olmuşlardır. Hâlbuki yukarıda saydığımız eserlerinde görüleceği vechile Tâhirü'l-Mevlevî, hiçbir vakit bildiklerini öğretmekten çekinmemiş; bunu millî ve dinî bir vazife telakki etmiştir.

“Öğretmek, ilmin zekâtıdır.” derdi. Her biri büyük emek ve uzun bir sabır ile meydana gelen eserleri meyanında, bilhassa ikisi üzerinde durmak istiyoruz.

Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı Tasnîf-i Kütüb Komisyonu'na âza tayin edildiğinden itibaren, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Türkçe yazma divanları tetkike başlayan merhum, 20. asra kadar divan sahibi şairlerin yazma divanları kataloğunu, vefatından kısa bir zaman evvel ikmale muvafak olmuş ve bu kataloğun 12-16. asra ait birinci cildi, 1947'de Milli Eğitim Bakanlığı'nca neşredilmiştir. İkinci cildin de matbaaya verildiğini ve yakında yayınlanacağını memnuniyetle öğrenmiştik. Edebiyat tarihimizde araştır-

malar yapacaklar için çok büyük değer ve ehemmiyeti haiz olacak bu eser, üstadın ilim ve fazlını ispata kâfidir. Fakat bizce en olgun ve mühim eseri, *Mesnevî Dersleri* namı altında *Mesnevî*'ye yazdığı şerhtir. Tefsir, hadis, İslâm tarihi, tasavvuf sahalarında bütün müktesebatının muhassalası olan bu şerhin, *Mesnevî-i Ma'nevî*'yi bugünkü nesle izah edecek bir bilgi hazinesidir. Merhumun hocası Mehmed Esad Efendi, yarım asra yakın Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutmuş, onun vefatından sonra Karahisarlı Ahmed Efendi oraya mesnevîhan olmuştu. Onun vefatından sonra bu ders Tâhirü'l-Mevlevî'ye verilmiş, haftada bir gün 20 Ağustos 1339/1923'ten 7 Aralık 1341/1925 tarihine kadar *Mesnevî* takrir etmiştir. Derste söyleyeceklerini hatırlamak için hazırladığı notlarını tevsi ederek *Mesnevî*'nin birinci cildinin dörtte üçünü tercüme ve şerh etmiş, bilahare ahibba ve talebesinin ricası üzerine birinci cildini tamamlamıştır. Süleymaniye Camii'nde, Kubab Çavuş namındaki bir zatın vakfetmiş olduğu mesnevîhanlık cihetinin 1948 yılında üstada tevcih edilmesi üzerine 29 Mayıs 1948'den itibaren bu camide, müteakiben Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde Tasnif-i Kütüb Komisyonu'ndaki vazifesine yakın olması dolayısıyla Cumartesi günleri Laleli Camii'nde *Mesnevî* takririne başlamış ve muntazaman derslerine devam ederek, bir taraftan Türkçe yazma divan kataloğunu hazırlamak, diğer taraftan *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhini tamamlamak için, yaşı yetmiş müteceviz olduğu ve mide ülserinden mustarip bulunduğu hâlde geceli-gündüzlü çalışmıştır.

Malumdur ki Hazreti Mevlânâ'nın mübarek ve ölmez eseri, İsmail Ankaravî merhum tarafından şerh edilmiş ise de üstadımızın dediği gibi, bu şerh bugün anlaşılmayacak bir hâle gelmiş olan bir üslup ile yazılmıştır. Son senelerde neşrolunan tercüme ve okuyucuları tatmin edici mâhiyette değildir. İşte bu vaziyeti gözönünde bulunduran merhum, *Mesnevî Dersleri*'ni yazmak istemiştir.

Mesnevî'yi okuyup anlamak, ancak *Mesnevî Dersleri*'nin mütalaası ile mümkün olacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı, memleket için çok büyük bir kayıptır. Bıraktığı boşluğun kolay kolay doldurulacağını tahmin etmiyoruz. Belki gün geçtikçe değerinin büyüklüğü anlaşılacaktır.

Tâhir Hoca yalnız ilmen değil, ahlâken de yüksekti. Merhum, daima fakirlerin, kimsesizlerin yardımına koşmuş ve hiçbir zaman maddiyat için çalışmamıştır. Çünkü ehl-i dünyâ değildi; hakikî bir Müslüman, asil ruhlu, uluvv-i cenâb sahibi ve tam mânasıyla kâmil bir insandı. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia.

Mukaddime

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ
رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَقْفُوهَا قَوْلِي

Tü me-gû mâ-râ bedân şeh bâr nîst

تو مگو ما را بدان شه بار نیست

Bâ kerîmân kârhâ duşvâr nîst

با کریمان کارها دشوار نیست

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’inde Nahl Sûresi’nde, Habîb-i Necîb’ine hitaben şöyle buyurmuştur:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
*“(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et.”*¹ Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi vesellem Efendimiz de Allah’ın bu emrini kemal ile ve tamamıyla ifa eylemiştir.

Müşrikleri böyle hikmet ve mevize ile imana davet eylediği gibi, mü’minlere de aynı surette nasihatlerde bulunurdu. Hatta haftada bir gün kadınlara mahsus olmak üzere, bir vaaz tertip etmişti. Bu emr-i ilâhî, Hazreti Peygamber’e farz-ı ayn idi. Ümmet-i Muhammed’in âlimleri ve ârifleri de lisanla olsun, kalemle olsun, halkı bu şekilde uyarmaktan geri durmadılar. Çünkü Âl-i İmrân Sûresi’ndeki:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

*“Ey Müslümanlar! Sizden bir cemaat olsun ki halkı hayra davet etsinler; hayırla ve iyilikle emredip kötülükten ve günahattan nehyeylesinler”*² âyet-i kerîmesiyle, va’z u nasîhat ve hayırlı işlere davet, kendilerine farz-ı kifâye olmuştur.

¹ Nahl Sûresi 16/125.

² Âl-i İmrân Sûresi 3/104.

Din âlimlerinin birer vazife olarak bizzat yerine getirdikleri bu emri, padişahlar, vezirler ve emîrler şöyle dursun, halk tabakasından birçoğları da benimsemiş ve vasıtalı olarak bunu yerine getirmek için camilere, mescitlere va'ziyyeler tertip etmişler, Allah rızası için vakıflar tahsis etmişlerdir.

Din büyüklerinden, hem de şeriat ve tarikatın en büyüklerinden olan Hazreti Mevlânâ da bu ilâhî emri yerine getirmek için Konya camilerinde vaazlar yaptığı gibi, şeriat hükümlerini ve tarikat âdâbını halka öğretmek için *Mesnevî*'yi nazmetmiştir. Bu mübarek kitap, İslâm âleminin her tarafında büyük bir hürmet kazanmış ve müslüman mâbetlerinde, yakın zamanlara kadar takrir olunagelmış; Türkçe, Arapça, Acemce şerhleri yazılmış ve birçok yabancı dillere tercüme edilmiştir.

Hocam Mehmed Esad Dede yarım asra yakın Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutmuş, onun irtihalinden sonra, Karahisarlı Ahmed Efendi merhum, oraya mesnevîhan olmuştu. Onun vefatında bu işi, abd-i âcize teklif ettiler. Aczimi söyledimse de dinlemediler. Âdeta zorla götürüp hocamın yerine oturtular. Haftada bir gün ders yapmak üzere, 20 Ağustos 1339'dan 7 Kânûnuevvel 1341 tarihine kadar Fatih Camii'nde, ikindi namazından sonra *Mesnevî* takrir ettim. Sonra bu işten çekildim.

Daha sonra, Süleymaniye Camii'nde Kubad Çavuş namında bir zatın vakfetmiş olduğu mesnevîhanlık ciheti lâıyk olmadığı hâlde, âcizane bendenize teklif ve tevcih olundu.

Başkalarının yüzüme vurmasından evvel, kendimin itiraf eylediğim acz ve noksanımı size karşı da ikrar ederim: Hususiyle *Mesnevî* gibi pek derin bir kitabı anlayıp anlatabilmekte!

Pek iyi takdir edersiniz ki söz, dinleyenin anlayışına göre söylenir. Muhatap ne kadar anlayışlı olursa; konuşan da o nispette yüksek söz söyler. *Mesnevî* öyle bir kitaptır ki söyleyen Mevlânâ, dinleyen ve yazan ise halifesi bulunan Hüsameddin Çelebi'dir. İki ârif arasında geçen o yüksek konuşmanın incelikleri, benim gafil idrâkime tenezzül etmez de anlatamazsam, tabii görmeli ve beni mazur tutmalısınız.

Şurası da var ki Hazreti Mevlânâ, *Mesnevî*'de bir bahis açmış ve *هَمِّ الْمُسْتَمِعِينَ* "Cenâb-ı Hak, dinleyenlerin himmetleri kadar, vaizlerin lisanına hikmet telkin eder."³ Dinleyenler ne kadar dikkatli dinlerlerse, vaizler de o kadar hikmetli söylerler, kelâmını şerheylemiştir.

³ *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 198.

Hazreti Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kuddise sırruhû, hicri takvimin 604 Rebiülevvel'inde, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş, 68 yaşında ve 672 Cemâziyelahir'inde Konya'da irtihal eylemiştir. Kendisine Rumî denilmesi, o vakit Diyâr-ı Rum tabir edilen, Anadolu'da yerleşmiş olmasındandır.

Babası Sultânü'l-ulemâ Muhammed Bahaeddin Veled, onun babası Hüseyin-i Hatîbî, onun babası Ahmedü'l-Hatîbî, onun babası Mahmud, onun babası Mevlûd, onun babası Sabit, onun babası Müseyyeb, onun babası Mutahhar, onun babası Abdurrahman, onun babası da Hazreti Ebubekir radiyallahu anh'tır. Şu hesapça Hazreti Mevlânâ, Hazreti Ebu Bekir'in onbirinci torunudur.

Sıddîk-ı Ekber neslinden gelen Mevlânâ'nın, anne cihetinden de seyyidliği vardır. Çünkü ecdadından Ahmedü'l-Hatîbî; Şemsü'l-eimme Abdullah-i Serahsî'nin kerimesi Firdevs Hatun'u almış; cedd-i Mevlânâ Hüseynü'l-Hatîbî, ondan doğmuştur. Şemsü'l-eimme ise sülâle-i Nebeviyye'den idi. Keza ecdadından Mutahhar, meşhur İbrahim Edhem'in; cedd-i Mevlânâ Hüseyin-i Hatîbî de Harzemşahı Alâeddin'in kızını almış oldukları için, o nesebi kerîme surî bir asalet de karışmıştır.

Hazreti Mevlânâ beş yaşında iken, babasıyla birlikte Belh'ten çıkmış, hacca gittikten ve biraz seyahat ettikten sonra, bir müddet Erzincan'da oturmuş, daha sonra Lârende'ye yani bugün Karaman denilen şehre gelmiş, nihayet Konya hükümdarı Alâeddin-i Selçukî'nin Sultânü'l-ulemâ'yı daveti üzerine Konya'ya yerleşmişti. Konya, Halep ve Şam'da Şeyhülekber Muh-yiddîn-i Arabî hazretleriyle görüştü. Pederinden sonra, pederinin halifesi Seyyîd Burhaneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî'den sülûk gördü ve Hazreti Seyyîd'den hilâfet aldı. Konya'da ders okutur, halka-i tedrisinde yüzlerce talebe bulunur, asrındaki âlimlerin en üstünü tanınır ve Mevlânâ'yı Rûmî diye anılırdı.

Daha sonra Şems-i Tebrîzî hazretleri ile görüştü. Şems namına birçok gazeller ve manzumeler söyleyerek o ümmî ârifin namını ebedileştirdi.

Öyle rahşende ki ol şem'a-i nûr
Şems-i Tebrîz ona pervâne olur

Çeşitli eserlerinin en meşhuru *Kitâb-ı Mesnevî*'dir. Yirmibeş binden fazla beyti ihtiva eden bu eser-i celîl, Hüsameddin Çelebi'nin talebiyle meydana geldiği için, bir ismi de Hüsâmî-nâme'dir. Nitekim altıncı cildin başında şöyle buyurmuştur:

“*Senin gibi bir allâmenin cazibesıyla dünyada bir Hüsâmî-nâme dolaşmaya başladı.*”⁴

Hüsameddin Çelebi, Hazreti Pîr'in halifesidir. Mevlânâ'nın irtihalinden sonra, onun makâm-ı irşâdına oturmuştur. *Mesnevî*'nin tanziminden evvel, Mevlevî müntesipleri Şeyh Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı ile Hakîm Senâî'nin *Hadîka*'sını okurlardı. Çünkü Hazreti Mevlânâ bu iki eseri takdir eder, *Hadîka* ile sâhib-i ârifini *Mantıku't-Tayr* ile nâzım-ı kâmiline tercih eylerdi.

Hüsameddin Çelebi, o iki kitap tarzında bir eser tertibini Hazreti Mevlânâ'ya rica etti. O da “*Bana da öyle bir fikir ilham olmuştu.*” diyerek, sarığının arasından çıkardığı bir kâğıdı Çelebi'ye uzattı. Bu kâğıtta, *Mesnevî*'nin baş tarafındaki on sekiz beyit yazılı idi. Sonra Mevlânâ tarafından söylenmek ve Çelebi tarafından yazılmak üzere tanzim ve tahrir devam edildi. Birinci cilt 660 tarihinde hitam buldu. O sırada Hüsameddin Çelebi cezbe hâlinde bulunduğu için yazmaya devam edemedi. İki sene sonra, yani 662 senesinde ikinci cilde başlandı. Altıncı cildin sonralarına kadar söylenip yazıldı. Fakat o ciltteki “*Şehzâdegân*” hikâyesi tamam olmadan, Hazreti Mevlânâ sustu. Çünkü ömrünün sona erdiği kendisine mâlum olmuştu. Büyük oğlu Sultan Veled, *Mesnevî*'ye bir hatime yazdı ve hadiseyi anlattı. Altıncı cildin başındaki beytinden⁵ de anlaşılacağı üzere *Mesnevî* kitabı, altı cilt yahut altı defterden ibarettir. Sonra yedinci cilt diye bir kitap meydana çıkmış, Şârih-i *Mesnevî* Şeyh İsmail Ankaravî tarafından da şerhedilmiştir.

Ankaravî merhum ya mecburen yahut hüsni te'vîl gayretiyle şerh ettiği bu uydurma *Mesnevî*'yi, 1035 tarihinde sahaflardan aldığını ve 814 tarihinde istinsah edildiğini söyler. Fakat eserin nâzımını malum değildir. İfadesine nazaran, tasavvuf düşmanı bir mutaassıp olduğu anlaşılır. O kadar ki Muhyiddîn-i Arabî gibi ekâbir-i ümmetin en büyüklerinden olan bir zat için,

⁴ Mesnevî, 20415. beyit.

⁵ Mesnevî, 20416. beyit.

Şeyh-i ekber mîst şeyh-i ekfer est

شیخ اکبر نیست شیخ اکفر است

“Büyük şeyh değil, en büyük kâfirdir.” demek küstahlığında bulunmuş; zavallı, ne maksatla yazmışsa, eseriyle namını ibka edememiştir. Târik-i dünyâ papazlar hakkında nâzil olan

هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿٦٦﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

“Kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak, dünya hayatında sa'yeleri boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?”⁶ âyeti, o nazım hakkında da okunabilir.

Mesnevî’de Tahkiye Usulü

Okumuş olanların malumudur ki *Mesnevî*’de birtakım hikâyeler vardır. Onların dercedilmesi, masal söylemiş olmak için değil, o kıssalardan hisse alınmak düşüncesiyledir. Çünkü yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misallerle bir dereceye kadar anlaşılabilir. *Mesnevî*’ye, kurt-tilki masalı diyen beyinsizlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyetini kavrayamamış olmalarındandır.

Mesnevî’de lafızdan ziyade, mânaya ehemmiyet verilmiş; bir şiir kitabı yazmak değil, okuyanlara hakikati anlatmak gayesi hedef ittihaz edilmiştir. Bundan dolayı avam tabakası, içindeki hikâyeleri dinler ve hoşlanırlar. Havastan olanlar, ifade eylediği hakikatten hisse ve feyiz alır. Onun için cahiller müstesna olmak üzere her sınıf arasında okunur ve dinlenir. Hazreti Mevlânâ bazen bir hikâye nakline başlar, fakat onu hemen tamamlamaz. Münasebet dolayısıyla başka fıkralara, onlardan yine bilmünasebe bazı hakikat ve bilginlerin nakline geçer, sonra dönüp evvelki kıssayı bitirir. Bazen de iddialı bir hikâye söyler. İki tarafı mübahasede bulundurur ve taraflara fikirlerini o kadar kuvvetli delillerle müdafaa ettirir ki hangi tarafın sözü okunsa ve dinlense, insan o taraf haklı demeye mecbur kalır. Onun için, bir tarafı dinleyip de hüküm vermeye kalkışmamalı, bizzat nâzım-ı âlîsinin vereceği hükmü beklemelidir.

Şu da hatırdı bulunsun ki *Mesnevî*’de bazı hezl-âmîz fıkralar vardır. Bunlar, yalnız zahiri görenler nazarında nezih görülme bile, basiret sahipleri nezdinde hal ve makama münasip oldukları için, fasih ve belîğ sayılırlar. Hazreti Pîr,

⁶ Kehf Sûresi 18/103-104.

Beyt-i men beyt nîst iklim est
Hezl-i men hezl nîst ta'lîm est

بیت من بیت نیست اقلیم است
هزل من هزل نیست تعلیم است

“Benim her beytim, beyit değil, bir mâna iklimidir. Hezlim de hezl değil, tâlîm için söylenilmiş sözlerdir.”⁷ beytiyle bundaki hikmeti beyan eder.

Şurası da unutulmamalıdır ki Mesnevî ekseriyeti itibarıyla Hüsameddin Çelebi'nin anlayışına göre söylenilmiştir. Nitekim:

“Şu söylediklerim, senin anlayışına göredir. Doğru ve yüksek bir muhatap bulamadığım için ölüyorum.”⁸ buyrulmuştur. Acaba Hazreti Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'den daha kavrayışlı bir muhatap bulsaydı, neler söyleyecekti?

Bazen de Hazreti Pîr, kendi makamından söylemiş mazhar olduğu ilhamların beyanına yol vermiştir. Kendini, söylediklerini değil; Hüsameddin Çelebi'ye hitaplarını bile lâıykıyla anlamak, bizim gibi âciz ve gafil olanların kârı değildir.

مالا يدرك كله لا يترك “Hepsi anlaşılmasa bile, hepsi terk edilmez.” diye Arapça bir söz vardır. Biz de Mesnevî'nin mübarek beyitlerini dikkatle okuyup anladığımız kadarından istifade etmeliyiz. Daha fazlasının anlaşılmasını lutf-ı ilâhîden temenni eylemeliyiz. Atâ-yı Rabbânîde cimrilik yoktur. Sıdk u ihlâs ile istenilen şeyleri esirgemez. Ekremü'l-ekremîn olduğu için, kerem ve inayetiyle ihsan eder.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim ki bazı cahiller ve yarı aydınlar, “Mevlânâ'nın felsefesi” deyip duruyorlar. Bilmiyorlar ki Mevlânâ filozof değil, sûfidir. Mesnevî'de felsefeden değil tasavvufun hakikatlerinden bahsedilir. Felsefenin me'hazı akıl, tasavvufun menbaı nakildir. Akıllar farklı olduğu için felsefede îkânîlikten Reybîliğe kadar tam bir muhalefet vardır. Tasavvufta ise istidat farkı dolayısıyla teferruatta basit farklar görülse bile, esas meselelerde bütün tasavvuf ehli müttehiddir.

Tâhirü'l-Mevlevî

*
**

⁷ Mesnevî 18668. beyitten sonra gelen başlıkta.

⁸ Mesnevî 9803. beyit.

METN-İ MESNEVÎ

بشنو این نی چون شکایت می کند
از جداییها حکایت می کند

1 *Bişnev in ney çun şikâyet mî kuned*
Ez cudâyihâ hikâyet mî kuned

Şu ney'in nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle. Onun nevâsı ayrılık hikâyesidir.

Bişnev ez ney çun hikâyet mî kuned
Ez cudâyihâ şikâyet mî kuned

diye intişar ve iştihar etmiş olan bu beytin yazma ve eski nüshalara muvâfık şekli baştaki gibidir.

Hazreti Pîr'in kitâb-ı münîfine “bişnev” yani “dinle” emriyle başlamış olmasını tevcih için şârihler birçok söz söylemişlerdir. Onların hepsini nakle zemîn ü zaman müsait değildir. Şu kadar söylenilebilir ki tasavvufta şart-ı a'zam ve sebeb-i akdem; söylemek değil, dinlemektir.

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım der
Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der

meşrebinde bulunanlar, dinleyemedikleri için öğrenemezler. Tasavvufî ilimler gibi mânevî mârifetler de kulak vasıtasıyla fem-i muhsinden telakki olunur. Hazreti Mûsâ'ya vâkî olan tecellî-i kelâmîde *فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى* “Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.”⁴³ buyrulmuştu. Enbiya ve evliya hazerâtının yüksek sözleri mahz-ı nasîhattir. Onlardan feyz alabilmek için insanda iştir kulak ve müteessir olur kalp bulunmalıdır.

Tûfanda helâk olanlar, Hazreti Nûh'un davetine karşı kulaklarını tıkayanlar idi. Cenâb-ı Hak, onların bu halini:

جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا نِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا

“Kulaklarını parmaklarıyla tıkadılar, libaslarıyla örtündüler, küfürde kalmak için ısrar ettiler ve kibr ü azâmet gösterdiler.”⁴⁴ âyetiyle bildiriyor. Kur'ân-ı Hakîm'de:

⁴³ Tâhâ Süresi, 20/13.

⁴⁴ Nûh Süresi, 71/7.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Kur’ân okunduğu vakit onu dinleyin ve sükût edin tâ ki (Allah’ın rahmetiyle) esirgenmiş olasınız.”⁴⁵ tenbîhiyle bize, dinlemek dersi veriyor. Söylemek, işitmek ve öğrenmenin neticesidir. Anadan doğma sağırlar, ses ve söz duymadıkları için dilsiz kalıyorlar. Kuş yavruları bile bir müddet susuyorlar; analarını, babalarını dinliyorlar da öğrendikten sonra ötüyorlar.

“Bişnev ez ney: Şu neyi dinle” emriyl e Hazreti Mevlânâ okuyanlarını ve dinleyenlerini semâ’a teşvik ediyor. Çünkü semâ, güzel ses dinlemek, heyecana gelmek ve vecde kapılmaktır. Ekâbir-i evliyâullahın çoğu gibi Hazreti Mevlânâ’nın mesleği de semâdır.

Hazreti Mevlânâ bir rubâîsinde meâlen der ki: “Semâ, Allah yolunun bir şahbâzı, yükseklerde uçan ve uçuran bir doğanıdır. Semâ, ehl-i hâl olanların kalplerini tenvir ve tezyin eder. Semâ, münkirler mezhebinde haram, âşıklar mezhebinde helâldir.”

Semâ’ın helâl ve haram olması hakkında tafsilât almak isteyenler, İmam Kuşeyrî’nin meşhur *Risâle*’siyle, İmam Gazâlî’nin *İhyâü Ulûm*’una ve *Kimyâyı Saâdet*’ine, Abdülganî Nablûsî’nin *İzâhü’l-Delâilât*’ına, Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmâil Ankaravî’nin *Minhâcü’l-Fukarâ*’sıyla *Hüccetü’s-Semâ*’ına bakmalıdır.

Ney’den Murad

Merhum üstâdım Mehmed Es’ad Dede Efendi, ikmâline muvaffak olamadığı *Mesnevî Şerh*’inde der ki: “Neyden murad, enâniyeti yani benliği fâni ve mertebe-i bekâ billahta bâkî olan veliyy-i kâmil ve mürşidi âgâh-dildir. Yahut bildiğimiz «ney»dir, te’vile hâcet yoktur.”

Hoca merhumun şu ifâdesi bir şerh-i câmidir. Zaten nây ile insân-ı kâmil, yekdiğerinin misâli ve mümessilidir. Çünkü ney, yetiştiği kamışlıktan kesilip ayrılmış, göğsüne ateşle delikler açılmış; başına, ayağına, hatta boğumları arasına madenî halkalar ve teller takılmış, koparıldığı yerdeki rutubetten mahrum kalmış, bundan dolayı kupkuru ve sapsarı kesilmiştir. İçerisi tamamıyla boştur. Ancak neyzenin nefesiyle dolar. Kendi başına kalırsa ne sesi çıkar ne sadâsı. Vazifesi, neyzenin dudaklarıyla parmaklarına alet, onun istediği nağmelerin zuhûruna vasıta olmaktır.

Hazreti Mevlânâ diğeri bir rubâîsinde “Ney’i dinle ki neler neler söylüyor. Allah’ın gizli sırlarını tekellüm ediyor. Yüzü sararmış, içi boşalmış, başı kesil-

⁴⁵ A’râf Sûresi, 7/204.

miş yahut neyzenin nefesine terkedilmiş olduğu halde dilsiz ve kelâmsız, Hudâ, Hudâ diyor.” buyurmuştur.

İnsân-ı kâmil de böyledir. Neyistân-ı ezelden, yani â'yân-ı sâbite âlemin-den, daha açığı âlem-i ilâhîdeki mevkiinden kader sevkiyle şu dünyaya getirilmiş, beşeriyet kaydına ve anâsır-ı tabî'at bendine vurulmuş, ayrılık ateşiy-le bağı şerha şerha olmuş, makâm-ı kadîmindeki feyzden mahrum kalmış, kalbini nefsin heveslerinden, zihnini hestî-i mevhum, yani şu vehimden ibaret varlıktan tahliye etmiş, kendisini Allah'ın kudret ve düzenine terketmiş, Müessir-i Hakîkî'nin iradesine vasıta olmaktan başka bir vazifesi kalmamış, nefha-i ilâhiyye hangi perdeden zuhûr eylerse o nağmeyi icrâ ediyor.

Mahlûkattan her birinin aslî vatanına karşı muhabbeti olması ve onun hasretiyle ağlayıp inlemesi ve şikâyette bulunması tabîîdir.

Ney'den maksat bildiğimiz ney olsa da, mecazen insân-ı kâmil bulunsa da, her ikisinde de bu vatan hasreti bulunduğundan, hikâyelerinin dinlenilmesi faydalıdır. Çünkü Kur'ân'da, وَذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ “Sen (sade Kur'ân ile) vaaz et. Çünkü şüphesiz öğüt mü'minlere fâide verir.”⁴⁶ buyurulmuştur. Hazreti Pîr, şu emr-i ilâhîye ittibâ etmiş olmak için vatan-ı aslîyi hatırlatıyor ve “Neyi dinle, onun şikâyet-âmîz hikâyelerini anla” diyor.

Âriflerden biri “Nereden geldiğini biliyor musun? Harem-i sübhânî'nin mahremiyeti makamından, yani ilm-i ilâhî âleminden gelmişsin. Düşün, o hoş ve ruhanî makamları hiç hatırlıyor musun?” buyurmuştur.

Ayrılıktan şikâyete gelinc; mâlumdur ki bu hal, mahrumiyet-i visâl neticesidir. Bu ise bekâbillah mertebesine vâsıl olmuş insân-ı kâmil için muhaldir. Şeyh Ferîdüddin Attâr kuddise sirruhû der ki: “Allah'tan bir an gâfil olursan, o anda şeytanın hemdemi olursun.”

Kemâl-i vüsûl erbabı için bu gaflet ve ondan mütevellid firkat mutasavver değildir. O halde vâsıl-ı kâmil olanların şikâyeti nedendir? Bunu izah için deniliyor ki: Kâinatın yaratılışından evvel, mükevvenâtın âyân-ı sabite-leri ilm-i ilâhîde mevcut ve her biri için kemâl-i vüsûl hâsıldı. Meselâ Süleymaniye Câmîi inşâ edilmeden evvel onun sûretinin, Mimar Sinan'ın zihninde mevcut olduğu gibi...

Bu bahisler için sûfiyye kitaplarına, ezcümle Mevlânâ Câmî kuddise sirruhû'nun *Levâiyh* ve *Şerh-i Rubâiyyât* isimli eserlerine bakmalıdır.

İrâde-i ilâhiyye, o suver-i ilmiyyenin zuhûra gelmesini îcap etti. Ekmel-i mahlûkât olan insan, devr-i makâmât ederek beşeriyet âlemine kadar geldi.

⁴⁶ Zâriyât Sûresi, 51/55.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٦٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

“Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak, iman edip de güzel güzel amellerde bulunanlar başka. Çünkü onlar için (bitmez) kesilmez mükâfat vardır.”⁴⁷ târifine mazhar oldu.

Vâkia âyetin alt kısmındaki beyân-ı rabbânî vechile, esfel-i sâfilînden âlâ-i ılliyyîne celbedildi. Bekâbillah harîm-i hâssına getirildi. Lâkin dünyada bulunmak ıztırârı tamamıyla kesilmiş olmadığı için kurbiyyet-i sâbika, yani ilm-i ilâhîde bulunmak yakınlığı husule gelmedi. İşte erbâb-ı kemâlin şikâyeti bundandır.

Bir de kurbiyyet-i ilâhiyyenin hadd ü pâyânı yoktur. Ne kadar tekarrüb hâsıl olursa olsun onun da ilerisi hem pek çok ilerisi vardır. Hazreti Mevlânâ “Birader! Harîm-i ilâhî, nihayetsiz bir dergâhtır. O dergâhta her nereye vâsl olursan oyalanma, Allah rızası için ileri git.”⁴⁸ demiştir.

Efdalü'l-kâmilîn ve ekmelü'l-vâsılîn olan Hazreti Peygamber sallallahu aleyhi vesellem Efendimiz'in günde yetmiş yahut yüz defa istiğfar eylediği, hadîs kitaplarının hepsinde rivayet edilmiştir.⁴⁹ Nebiyy-i mâsum olan aleyhisselâm Efendimiz'den günah sudûruna ihtimal yoktu ki, Zât-ı Akdes'i istiğfara mecbur olsun. Her gün kendisi için o kadar derece kurbiyyet-i ilâhiyye husule gelirdi ki, terakkiden önce bulunduğu makam, terakkiden sonra bulunduğu makamın dînunda olduğu için, evvelce orada bulunuşundan istiğfar eder. Bazen de لَيْتَنِي أُمِّي لَمْ تَلِدْنِي “Keşke anam beni doğurmasaydı” diye, vuslat ve kurbiyyetin derece-i ulyâsında iken, bitip tükenmeyen firkatlerden şikâyet eylerdi.

Hâfız-ı Şîrâzî bir gazelinde diyor ki: “Bir bülbül gördüm, gül yaprağını gagasında tutmuştu. Hazin hazin ötiyordu. Ayn-i visâlde, yani «Gül yaprağı gaganda iken feryat etmene sebep ne?» diye sordum. «Mâşukun cilvesi bize böyle yaptırıyor.» cevabını verdi.”

İşte erbâb-ı vusûlün şikâyet-âmîz hikâyede bulunmaları, uzak bir teşbih ile, gül yaprağını gagasında tutan bülbülün feryadı gibidir.

Ney, şu suretle şikâyet-âmîz hikâyelerde bulunur:

⁴⁷ Tîn Sûresi, 95/5-6.

⁴⁸ Mesnevî, 3269. beyit.

⁴⁹ Müslim, Zikir, 41 No: 2702; Tirmizî, Tefsîr, 47 No: 3259; Ahmed b. Hanbel, 5/402.

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند 2 K'ez neyistân tâ merâ bu'brîde-end
 از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند Ez nefîrem merd u zen nâlîde-end

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek ve kadın müteessir olmakta ve inlemektedir.

Neyistân, kamışlık demektir ki, ney'in yetiştiği ve ter ü taze durduğu yerdir. Ney yapılacak kamışı oradan çıkarırlar. Kâfi derecede kuruyunca, ölçüsüne göre iki ucundan keserler. Boğazını ayıklayıp göğsüne ve arkasına kızgın demirle yedi dâne delik açarlar. Başına baş-pâre, ayağına parazvâne takarlar. Boğumlarına tel sararlar ve üflemeye başlarlar. Hâl-âşinâ olanlar, ondan çıkan müessir sestten, ayrılık şekvâsı ve teellüm sadâsı duyarlar. Nefs ü hevâ esiri bulunanlar bile, o müessir sadâdan az çok müteessir olurlar.

İnsân-ı kâmil de, menşe-i feyzi olan âyân-ı sâbite âleminden ayrılıp şu beşeriyet sahasına geldiği ve firkatın acıklı ıstırabını çektiği için, yüreğinden fıskıran tesirli sözler, kim olursa olsun dinleyenleri kabiliyetleri derecesine göre müteessir eder. Fakat teessürden teessüre fark vardır. Onun için ney yahut firKate uğramış insân-ı kâmil der ki:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق 3 Sine hâhem şerha şerha ez firâk
 تا بگویم شرح درد اشتیاق Tâ be-gûyem şerh-i derd-i iştiyâk

İştıyak derdini şerhede bilmem için ayrılık acılarıyla şerha şerha olmuş bir kalp isterim.

Bundan evvelki beyitte ney'in yahut insân-ı kâmilin firaklı enîninden herkesin müteessir olduğu söylenilmiş, tafsilinde ise, teessürden teessüre fark bulunduğu beyan edilmişti. Bu beyitte de, ayrılık nevhalarından en ziyade kimlerin teessür duyacağı ifade kılınmış, dert ortağı olacak kimsenin derdi bulunması lâzım geldiği bildirilmiştir.

Gerçi insan, mükedder bulunduğu bir sırada hasbihâl etmek, derdini döküp hafiflemek için bir arkadaş arar. Eğer o arkadaş hâl-âşinâ ise, konuşanın dediklerini iyice anlar, onun anlaması ve elemine iştirak etmesi de kederli için oldukça teselli yerine geçer. Tok bir adama açlıktan, kana kana su içmiş bir kimseye susuzluktan bahsetmek beyhûde çene çalmak olur. Çünkü onlar, açlık ve susuzluk ıstırabını duymadıkları için açın ve susuzun halinden anlamazlar. Şeyh Sa'dî der ki:

“Çöllerde yapılmış olan sarnıç ve havuzları, çölde yolunu şaşırılmış olan ker-
 van halkına sor. Sen Fırat Nehri'nin kenarında iken suyun kıymetini ne bilir-
 sin?” Ondan dolayı;

*İlticâ etmeyesin nâ-merde
Keşf-i hâl etmeyesin bî-derde*

nasihati, bu makamda en doğru bir sözdür. Ehlullah, çektikleri ayrılık acılarını ve iştihak –yani göreceği gelmek– ateşini söyleyip de hem kendileri mütesellî olmak hem de muhataplarında şevk-i taleb uyandırmak için kalbi muhabbet ateşiyle yanmış:

*Şu'le hîz ettin yine vaktiyle yanmış gönlümü
Eyledin mecrûh-ı nev gûyâ kapanmış gönlümü
Çeşminin bilmem nasıl te'sir-i sihr-âmîzi var
Aşka mecbûr etti sevdâdan usanmış gönlümü*

diyebilecek kadar muhabbet elemelerini tatmış kimseler ararlar. İşte Hazreti Mevlânâ'nın yukarıdaki beyti söylemiş olmasındaki hikmet budur.

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش 4 Her keşi kû dūr mând ez asl-ı hîş
باز جوید روزگار وصل خویش Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş

Aslından, vatanından uzaklaşmış olan kimse, orada geçirmiş olduğu zamanı tekrar arar.

İnsanın doğup büyüdüğü, hoşça demler sürdüğü yeri, arayıp özlemesi tabiatı icabıdır. Bu özlemenin ilerlediği, sıra hastalığı haline geldiği de vâkidir. Vatan muhabbeti denilen, hakkında her türlü fedakârlık ihtiyâr edilen hiss-i necîb, incizâb hâletinin tezâhüründen başka bir şey değildir. Bir adamın doğmuş-büyümüş olduğu iki evli bir köye bile ne kadar merbût olduğu, fırsat bulunca sılaya gitmek, o mütevâzi köyceğizi görmek düşünce-sinden hâlî kalmadığı herkesin mâlumudur. Bu hal düşünülmesi de, yüksek bir ruhun, hassas bir kalbin vatan-ı aslı ve menşe-i ezeliye ne kadar müştak ve mütehassir bulunacağı ondan istidlâl edilmelidir.

Şeyh Sa'dî merhum bir gazelinin makta'ında:

“Ey Sa'dî! Vâkıa مِنَ الْإِيمَانِ حُبُّ الْوَطَنِ «Vatan muhabbeti imandan gelir.»⁵⁰ hadisi sahîhtir. Lâkin ben burada doğdum diye insanın tevellüd ettiği yerde hakaretle ölmesi doğru değildir.” demiştir. Şeyhin bu sözü söylemesi, hadisteki

⁵⁰ Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır. Ancak Hafız Sehâvî *Mekâsîd* adlı eserinde bu hadisin mânasının sahih olduğunu söylemiştir. (No: 394, 2/404) Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Mekke-i Mükerrreme'yi çok sevmesi bu mânayı desteklemektedir. Zira Peygamber Efendimiz Mekke-i Mükerrreme için “Senden daha hoş ve bana daha sevgili hiçbir belde yoktur. Eğer kavmim beni senden çıkartmasaydı asla senden başka bir yerde iskan etmezdim.” buyurmaktadır. (Tirmizi, Menâkıb 60, No: 3926; İbn Mâce, Menâsik 103, No: 3108; Dârimî, Siyer 67, No: 2510.)

vatanı “menşe-i aslî” mânasına almış, muhabbeti imandan olan vatanın burası değil, orası olduğunu anlatmak istemiş olmasındandır. Yoksa kendisi kırk sene seyahat etmiş bir ârif-i cihângerde olduğu halde memleketi olan Şîraz’a dönmüş, son zamanlarını orada geçirip vatanı toprağına gömülmüştür.

Yine firkatzede kâmil lisanından deniliyor ki:

من بهر جمعیتی نالان شدم 5 *Men be-her cem'iyeyê nâlân şodem*
جفت بد حالان و خوش حالان شدم *Coft-i bed hâlân u hoş hâlân şodem*

Ben her cemiyette, her mecliste inledim durdum. Bedhâl (kötü huylu) olanlarla da hoşhâl (iyi huylu) olanlarla da düşüp kalktım.

Hazreti Mevlânâ bir gazelinde “Hayırlı bir iş için dünya hapisanesinde kaldım. Yoksa zindan nerede, ben nerede? Kimin malını çalmışım?” diyor.

Menşe-i ezeliiden ayrılmış, hâk-i süflîye getirilmiş, tedricen terakki ederek fenâ ve bekâ mertebelerine vâsıl olmuş, sonra halkın irşadı vazifesiyle “mahv”den “sahv”e ircâ olunmuş zevât-ı kirâm böyledir. Onlar düşmüşleri kaldırmak, gaflette olanları uyandırmak, nefis ü hevâ esirlerini kurtarmak vazifesiyle mükelleftirler. Hasbe’l-vazife her yerde görünürler, sâlihlerle de, fasıklarla da görüşürler. Hatta fisk u fücûr erbabıyla daha ziyade meşgul olmak isterler. Nitekim Hazreti Mevlânâ da beyt-i şerîfinde “bedhâlân”ı “hoşhâlân”a takdim ile buna işaret etmiştir. Çünkü fâsiklar, sâlihlerden ziyade tenbîh ve ikâza muhtaçtır. Âriflerden birinin “*Yâ Rabbî! Kötülere merhamet et. İyilere zaten lutfetmiş, onları iyi yaratmışsın.*” dediği *Gülistân* kitabında yazılıdır.

Merhum Mehmed Âkif’in bir münâcâtındaki şu beyit de ne kadar güzeldir:

*Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle!*

Hazreti Pîr’in *Menâkıbnâme*’sinde şöyle bir fıkra vardır: Mevlânâ’nın başına toplananlar “*Fâsik, fâcir birtakım kimselerdir.*” demişler. Hazreti Mevlânâ’dan “*Sâlih olsalardı benim onlara mürid olmam lâzım gelirdi.*” cevabını almışlar. Nebiyü’l-Hudâ aleyhi ekme’ü’t-tehâyâ Efendimiz, sahâbe topluluğunda tâlîm-i ahkâm eylediği gibi müşriklerin meclislerine de gider, onlarla görüşüp konuşur, kendilerini imanâ davet ederdi. Hele hac mevsimlerinde Mina’ya çıkar, çadırlarını dolaşır, içindekileri doğru yola getirmeye uğraşır-
dı. Bundan başka, kemâl sahiplerinin bedhâl ve hoşhâl olanlarla görüşmesi, her birini, Allah’ın esmâ ve sıfâtından birinin mazharı görmelerinden ileri gelir.

“*Bâtılı inkâr etme. Zira o da zuhûrât-ı ilâhiyyedendir.*” denilmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî der ki: “*Aşk fabrikasında küfrün bulunması da zaruridir. Ebû Leheb olmasa ateş kimi yakar?*”

Mâlum ya, Ebû Leheb, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi vesellem Efendimiz’in amcalarından idi. Kardeşinin oğluna tâbi olmayı azâmetine yediremediği için onu tasdik etmek şöyle dursun, düşmanlar gibi eza ve cefa etmekten hâlî kalmazdı. Bu münâsebetle Tebbet Sûresi onun ve onun gibi hain olan karısı Ümmü Cemîl hakkında nâzil olmuştur.

Dünya âlemi, zıddar âlemdir. Onun için üstünde küfrün de, imanın da, fıskın da, salâhın da bulunması zaruridir. Her şey, zıddıyla anlaşılır. Nûrun mâhiyeti zulmetle anlaşılacağı gibi, sâlihlerin kıymeti de fâsıkların mevcudiyetiyle takdir olunur.

Hülâsa, ârifler her şeyi Hakk’ın mazharı bilir ve o mazhariyet dolayısıyla onu nazar-ı itibar ile görür. Şeyh Sa’dî’nin “*Bütün âleme âşıkım. Çünkü bütün âlem, Hakk’ın eser-i hilkatidir.*” demesi, bir Türk ârifinin de:

*Elif okuduk ötürü
Pazarlık ettik götürü
Yaratılmışı hoş gördük
Yaradandan ötürü*

sözü, bu nokta-i nazara göredir.

Şurası da hatıra gelir ki, evliyaullahın ara sıra fâsıklar arasında bulunmaları, onları Allah’ın azabından muhafaza etmek içindir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Mekke müşrikleri için وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ “*Hâlbuki sen içlerinde iken (Habîbim), Allah onları azaplandırıcı değildi.*”⁵¹ buyurmuş. Sâye-i Muhammedîde emn ü emân içinde yaşayan Kureyşliler, hicretten sonra mağlûbiyet, kıtlık vesâire gibi kahr-ı ilâhîye uğramışlardı.

هر کسی از ظن خود شد یار من
واز درون من نجست اسرار من

6

Her kesî ez zann-i hod şod yâr-i men

Vez derûn-i men ne-cust esrâr-ı men

Herkes kendi anlayışına göre benim yârim oldu. İçimdeki esrârı araştırmadı.

Sathî-nazar olanlar, bir şeyin dışarısını görmekle iktifâ ederler, sırlarını ve hakikatini öğrenip anlamaya lüzum görmezler. Mâna ehli ise sûretten ziyade mânayı tetkik ve anlamaya çalışırlar. Meselâ herhangi bir mimarî eseri, bir câmi-i şerîfi bizim görüşümüz, sathî ve sûrî bir görüştür. Fakat mâhir bir mimarın tetkik ve tetebbuu, fennî ve mânevî bir müşâhededir.

⁵¹ Enfâl Sûresi, 8/33.

Vâkıa câmi-i şerîfin inşâ tarzına biz de hayran olur ve severiz, onu tetkik eden mimar da. Lâkin iki görüş arasında yerden göğe kadar fark vardır. Bunun gibi, avamdan biri ney üflendiği vakit dinlerse, onun muhtelif makamlardaki nağmelerinden hoşlanır. Aldığı zevk ve lezzet ise o hoşluktan ibaret kalır. Fakat bir ârif onu işitirse, pek başka bir surette dinler ve bizim anlayamadığımız mânaları anlar.

Meselâ Hazreti Mevlânâ, çeng ve ud sesinden *أَنْتَ حَسْبِي أَنْتَ كَافِي يَا وَدُودُ* kelimelerini duyduğunu söylüyor. Kezâ leyleğin “*Îlâhî! hamd senin, şükür senin, mülk de senindir.*” demekte olduğunu haber veriyor.

Hazreti Ali kerremallahü veche'nin, işittiği nâkus sesini “*Sübânallahi hakkâ, innel mevlâ yebkâ*” diye anlamış ve anlatmış olduğu rivayet edilir. Nâkus sadâsından “hakkâ” ve “yebkâ” gibi “kaf”lı kelimeler işitilmesine şaşılmasın. Evvelce kiliselerde madenî çanlar yoktu. Onun yerine bir tahtayla bir çomak kullanılır, o tahtaya “nâkus”, o çomağa “vebil” denilirdi. Nitekim ezan meşrû olmadan evvel “*Ehl-i îmânı mescide davet için ne yapalım?*” diye müzâkere edildiği sırada, bazıları “*Nâkus çalalım!*” teklifinde bulunmuştu. O zaman ise, Medine’de madenî çan bulunmadığı gibi, bulunmasına da imkân yoktu. Buna dâir mufassal mâlûmat almak için *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* isimli eserimizin “ezan” bahsine bakılmalıdır.

Demek ki bizim lalka ve taktakadan ibaret sandığımız sesler bile, kibâr-ı ümmete başka türlü mânalar ifhâm ediyor.

Görüşü mahdûd olanlar da gördükleri ve gördükleri insân-ı kâmilin yalnız zâhirine bakarlar, bazı halleri ve sözleri hoşlarına gittiği için ondan hoşlanırlar. Fakat hakikatini öğrenmeye ve ondaki esrâr-ı hakâyıkı anlamaya çalışmazlar.

سر من از ناله من دور نیست 7 *Sırr-i men ez nâle-i men dür nîst*
 ليك چشم و گوش را آن نور نیست *Lik çeşm u gûş râ ân nûr nîst*

Benim sırrım, feryadımdan uzak değildir. Lâkin her gözde onu görecek nûr, her kulakta onu işitecek kudret yoktur.

Filvâki ney’in sırrı, hakikat ve mahiyeti, feryadından uzak değildir. Belki ona pek yakın olan ve tepesinden üfleyen nefhadır. Yani ney, kendisini alıp da baş-pâresinde üfleyen, perdelerini açıp kapamak suretiyle onu söyleten neyzene vasıta olmaktan başka bir şey değildir. Neyzen hangi makamdan ne türlü nağme yapmak isterse, neyden çıkan sestten o makam ve nağme anlaşılır. Fakat bunu anlayabilmek için kulakta mûsikî makamlarına alışıklık hassası bulunmalıdır. Bu olmayınca, öyle kulaklara karşı ney’in enîniyle sırrı, cehl ile irfan kadar birbirine uzak bulunur. Kezâ veliyy-i kâmilin sözleri de